

Makale Künyesi (Araştırma): Topçu, H. (2021). Servet-i Fünûn'un şiir anlayışı bağlamında Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki hasta kadınlar. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 167-183.

<https://doi.org/10.32321/cutad.918408>

SERVET-İ FÜNÛN'UN ŞİİR ANLAYIŞI BAĞLAMINDA CENAB ŞAHABEDDİN'İN ŞİİRLERİNDEKİ HASTA KADINLAR

Hayrunisa TOPÇU¹

ÖZET

Edebiyatın hastalık kavramı ile kurduğu yakın ilişki, 19. yüzyılın marazi ruh hâli tarafından desteklenir. Hastalık, Türk edebiyatının yenileşmesine dair radikal değişimlerin yaşandığı Servet-i Fünûn Dönemi'nin öne çıkan unsurlarından biri hâline gelir. Bu çalışmada Cenab Şahabeddin'in hastalığı kadınlar üzerinden işlediği *Bir Verem Kızın Hasbühâli yahud Yâd-ı Mâzî*, *Zavallı Hasta*, *Likâ-yı Hazân*, *İnkisâr-ı Bâzîçe*, *Vâlidemin Sesi*, *Büyük Vâlidemin Sesi*, *Yakazât-ı Leyliyye* ve *Hasta* isimli şiirleri tespit edilmiş, hastalık kavramı dönemin santimental yapısı ve şairin şiir anlayışı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Adı geçen şiirlerdeki hastalık fikri doğa, aşk ve anne eksenlerinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Servet-i Fünûn şiiri, Cenab Şahabeddin, hastalık ve edebiyat, marazilik, verem.

SICK WOMEN IN THE POEMS OF CENAB ŞAHABEDDİN IN THE CONTEXT OF SERVET-I FÜNÛN'S UNDERSTANDING

ABSTRACT

Literature's close relationship with the concept of disease is supported by the morbid mood of the 19th century. The disease becomes one of the prominent elements of the Servet-i Fünûn Era, during which radical changes regarding the renewal of Turkish literature were experienced. In this study, Cenab Şahabeddin poems named *Bir Verem Kızın Hasbühâli yahud Yâd-ı Mâzî*, *Zavallı Hasta*, *Likâ-yı Hazân*, *İnkisâr-ı Bâzîçe*, *Vâlidemin Sesi*, *Büyük Vâlidemin Sesi*, *Yakazât-ı Leyliyye* and *Hasta*, in which he treated disease

¹ Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Dr. Öğr. Üyesi. nisa@hacettepe.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2624-5148>

through women were determined, the concept of disease has been evaluated in line with the sentimental structure of the era and the poet's understanding of poetry. The idea of disease in the mentioned poems has been discussed in terms of nature, love and mother.

Keywords: Poetry of Servet-i Fünûn, Cenab Şahabeddin, disease and literature, morbidity, tuberculosis.

GİRİŞ

Servet-i Fünûn, Türk edebiyatında özgün şiire giden yolun taşlarının döşenmeye başladığı dönemdir. Şiir dilinde, biçiminde, hayal ve duygu dünyasında görülen arayış ve denemeler Türk şiirindeki radikal değişimin habercisidir. Servet-i Fünûn'un karakteristik isimlerinden olan Cenab Şahabeddin'in şiirleri üzerinden bu değişimin takip edilmesi mümkündür. Şairin tabiatla insan ruhu arasında kurduğu dinamik bağ, tabiat unsurları, sözcükler, biçim ve ölçü denemeleri aracılığıyla şiirde yarattığı ahenk, metindeki duygunun bu ahenkle örtüşmesiyle ortaya çıkan konu bütünlüğü ve telkin gücü, kadın ve aşk temalarını işlediği eserlerinde görülen estetik yönelim onun şiirde yaptığı yeniliklerden bazılarıdır.

Kadın temasının Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a geçirdiği dönüşüm, şairin şiirde yaptığı yenilikler hakkında da fikir verir. Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadın teması çoğunlukla aşk, ilham ve güzellik kavramları etrafında ele alınır. Hasan Akay (2015), Cenab Şahabeddin'in aşkı, sanatın ortaya çıkabilmesi temel kaynak olarak gördüğünden bahseder. Bu kaynak şairin yaratıcı gücünü, yani sanatkârlığını besler, hatta şiir sanatçının aşkı hâline gelir (s. 61-63). Aşkın onun şiirine kaynaklık eden, şiirinin varlık amacını temellendiren bir felsefesi olmakla birlikte beşerî yansımaları içeren bir tarafı da vardır. Kadın aşk teması aracılığıyla erotik, estetik ve ilham veren çağrışımlarla betimlenir. Bulduker (2011), kadının Cenab Şahabeddin'in şiirlerinde aşkın duygusal boyutuyla ilintili biçimde değil de arzu ve şehvet temaları etrafında ele alındığını söyler. Nitekim şairin çapkınlığıyla bilinen ve gönül eğlendirmek amacıyla kadınları kandıran halk kahramanı ile aynı adı taşıyan *Don Juan* isimli şiiri, onun şiirlerinde kadınlarla kurduğu havai bağlara delil olarak gösterilebilir (s. 385-386). Öte yandan kadın, şairin kalbindeki yaratıcı gücü harekete geçirecek bir ilham kaynağıdır. Tarık Özcan (2006), Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadın imgesini değerlendirdiği çalışmasında kadına ait çağrışımların giderek çeşitlendiğini, kadının özne konumuna yükseldiğini belirtir ve onu "şiir-kadın" sözcükleriyle ifade eder (s. 33). Çağrışım açısından hayli üretken olan kadın imgesi, şairin şiirindeki estetik tavrı da destekler. Kadın görüntüsüyle, sesiyle, hareketleriyle, bakışlarıyla, gençliğiyle Cenab Şahabeddin'in

şiiirindeki atmosferi tamamlar. Onun yaşama ve evrene dair izlenimlerini okura telkin edecek, duyumsatacak bir araca dönüşür. Bu aracın bir diğer boyutu da dönemin şiir anlayışını ve dünya görüşünü hastalık üzerinden yansıtmadır. Kadına dair yapılan fiziksel betimlemeler ve aşk, ayrılık gibi soyut kavramlar hastalık teması etrafında buluşarak dönemin santimental ruh hâlini beslerler. Bu çalışmada Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki hasta kadınların, Servet-i Fünûn şiiriyle ilişkisi tartışılacaktır. Hastalık kavramının sadece kadınlarla sınırlandırılmasının nedeni, yukarıda da söylendiği gibi kadının aşk ve doğa ile ilintili biçimde estetik, duygusal bir nesne ve çağrışım aracı olarak ele alınmasıdır. Dolayısıyla hastalık kavramı da özellikle kadının çok yönlü ve derinlikli çağrışım gücüne hizmet eder. Erkek ise çoğunlukla hastalığa yakalanan kadının ölümle mücadelesini gözlemleyen, sevdiğini kaybetmenin acısını yaşayan ikincil bir figürdür.

Hastalık hem ruhsal hem de fiziksel kapsamda değerlendirilebilir. Çıkla (2016), edebiyat eserlerine konu olan hastalıkları bireysel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayır. Bireysel hastalıkları ise üç başlıkta inceler. İlk başlıktaki hastalıklar fiziksel rahatsızlıklardır. Vehim, histeri gibi ruhsal rahatsızlıklar ikinci başlıkta yer alır. Huy ve inanç dünyasıyla ilgili olan kibir, hayâsızlık, yalan gibi manevi rahatsızlıklar da üçüncü başlığı oluşturur. İkinci gruptaki toplumsal hastalıklar ise haset, entrikacılık, tamahkârlık, adam kayırma, hurafecilik, tefecilik gibi davranış biçimleridir (s. 14-16). Ayrıca aşkı da hastalık olarak tanımlar ve hastalık olarak hem Tanzimat hem de Servet-i Fünûn dönemlerinde birçok esere konu edildiğini belirtir (s. 178). Bu çalışmada ise Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadınların fiziksel rahatsızlıklarına ve onların belirtilerine odaklanılacaktır. Nitekim bu rahatsızlıklar, aynı zamanda dönemin edebiyat anlayışını, bu anlayışın beslendiği ruh hâlini kavramak için de anahtar işlevi görürler. Yani her ne kadar fiziksel belirtilerle kendilerini gösterecekler de şiirlerdeki ruhsal atmosferin de tamamlayıcısı durumundadırlar.

Servet-i Fünûn şiirinin karakteristik özelliklerinden biri, sanatçıların ve eserlerin taşıdığı melankolik ruh hâlidir. "Marazi", "santimental", "aşırı duygululuk" sözcükleriyle de ifade edilen bu hâl, intihar, ölüm, kaçış, hastalık gibi durumlardan beslenir. Böylelikle kişiyi bedbinliğe ve umutsuzluğa sürükleyen bu durumlar şiirin temel izlekleri hâline gelirler. Bahsedilen hassasiyetin Türk edebiyatının bir dönemine damga vurmasını Bilge Ercilasun (1996) üç nedene bağlar. Bunlardan ilki Batı'dan gelen tesirlerdir. Romantizmden gelen etkilerle aşırı duygulanma hâlinin "mal du siècle" (asrın hastalığı) olarak kabul edilen bir görünüme kavuştuğunu söyler. *Genç Werther'in Acıları*, duygulardaki aşırılığın edebî düzlemde

dışavurumudur. Avrupa'da yayılan verem, veba, çiçek gibi bazı ölümcül hastalıklar da duyguların marazileşmesine zemin hazırlar. Yazar, ikinci olarak klasik kültürden gelen etkilerden bahseder. Doğu insanına has olan aşırı duygulu olma hâlini Divan ve halk edebiyatlarında özellikle aşk temalı birçok eserde görmek mümkündür. Bu duygular toplumun gerileme ve çökme dönemlerinde hastalıklı bir hâl almıştır. Son olarak sosyal ve siyasi nedenlerden bahsedilebilir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti için dünyada yapılan hasta adam tanımlaması, aydınların ülkede yaşadıkları hapis hayatı duyguların sürekli karamsar ve umutsuz bir ruh hâlinde beslenmesine neden olur (s. 13-16). Böylelikle duygulardaki marazilik birçok farklı düzlemde kendisine yer bularak Türk edebiyatının 19. yüzyılda içerik ve üsluba ait özelliklerinden biri hâline gelir.

Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki hastalığın görünümleri romantizm ve romantizmin yaydığı marazilik ekseninde gelişir. Yücel (1981), Fransız İhtilali'nin ardından gelen kapitalist düzenin sanatçıyı yalnızlığa ittiğini söyler (s. 61-62). Aydınlanma Çağrı'nın ardından gelen modernleşme süreci de insanlardaki boşluk ve anlamsızlık hissiyatını kuvvetlendirir. Bu noktada sanatçılar yaşamı keder, endişe, acı, ölüm, intihar, kaçış gibi duygular eşliğinde yorumlarlar. Servet-i Fünûn edebiyatının Batı ile olan yakın ilişkisi, bu duygular eşliğinde oluşturulan temaların, imgelerin, çağrışımların ve alğının Türk edebiyatına girmesine neden olur. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal darboğaz da bu duyguların edebiyattaki varlıklarına zemin hazırlar. İşte bu süreç kapsamında romantizm eşliğinde şekillenen hastalık fikri, Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki ana unsurlardan biri hâline gelir. "Cenab'ın şiirlerinde ölüm, hasta, hastalık, öksürük, verem, can çekişen hasta çoktur" (Enginün, 2006, s. 134). *Servet-i Fünûn'un Şiir Anlayışı Bağlamında Cenab Şahabeddin'in Şiirlerindeki Hasta Kadınlar* isimli bu çalışmada şairin eserlerinde fiziksel hastalıklara yakalanmış kadınlar tespit edilecek, bunun şiirin üslubuna ve anlam boyutuna katkıları tartışılarak romantizm çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacaktır.

HASTALIK KAVRAMININ CENAB ŞAHABEDDİN'İN ŞİİRLERİNDEKİ YANSIMALARI

Edebiyatın hastalıkla kurduğu yakın ilişkinin temelinde "Sanat neden vardır?" sorusu yatar. İnsanlık var olduğundan beri sanat, insanın kendisini ve dünyayı tanımak / tanımlamak, anlamak, kavramak için yürüdüğü bir yol olmuştur. Sanat, insanın varoluşunun, arayışlarının, tereddütlerinin, çaresizliklerinin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkan bir alan olmasının yanı sıra ondaki estetik tutkuya da hitap eder. Bu süreçte hastalığın gerek fiziksel gerekse

ruhsal ızdıraplara kaynaklık etmesi, edebiyatın bu kavramın insan ruhunun derinliklerini aydınlattığını keşfetmesine neden olur. Edebiyat eserlerine konu olan hastalıklara baktığımızda şüphesiz yüzlerceyle karşılaşmak mümkündür. Fakat bu taramayı 19. yüzyıl Türk edebiyatı ve romantizm çerçevesinde yaptığımızda bir hastalığın öne çıktığını fark ederiz: verem. Tüberküloz adıyla da bilinen ve bir bakterinin neden olduğu bu hastalık, milyonlarca yıldır varlığını sürdürse de veremin sanat eserlerinin başlıca teması hâline gelmesi romantizme dayanır. Sontag (2020), romantiklerden itibaren tüberkülozun aşk hastalığının bir çeşidi olarak görülmeye başladığını belirtir (s. 32). Özellikle aşk acısı ve kavuşamama ile ilişkilendirilen verem, kişinin tutkulu kişiliğinin bir göstergesi hâline gelir.

“Romantik ıstırap” diye bilinen edebî ve erotik tutumların birçoğu, tüberkülozdan ve onun metafor aracılığıyla dönüştürülmesinden ileri gelmektedir. Acı ve ıstırap, hastalığı haber veren ilk semptomların üslupçu bir anlatımla söze dökülmesi sonucu romantik bir hale kazanmış (sözgelimi, dermansızlık, mahmurluk şeklinde anlatılmış) ve böylece gerçek acı yok sayılmıştır. Sıksa, tahta göğüslü genç kadınlar ile rengi kaçmış raşitik genç erkekler, bu (o zamanda) en şifa bulmaz, insanı güçten düşürücü, gerçekten korkutucu hastalığa yakalanmaya aday kişiler olmak için birbirleriyle yarış halindeydiler (Sontag, 2020, s. 41).

Romantizmin marazi diye tanımlanan, acı çekmeye olan tutkusu da bu yarış destekler. Vereme yakalanan insanlar, okurun gözünde kırılğan ve duyarlı bir kimliğe bürünürler. Böylelikle verem, 19. yüzyılın genel görünümünü oluşturan aşırı duygululuk hâlinin nedenlerinden biri hâline gelir. Fiziksel bir rahatsızlık olmaktan çıktığı için Türk edebiyatında içeriğin aşk, ayrılık, ölüm, umutsuzluk, güçsüzlük gibi karamsar temalar etrafında çeşitlenmesini sağlar. Şiirde ise benzer temaların yanı sıra hastalığın fiziksel belirtilerinden yola çıkarak yeni bir duyuş tarzının, çağrışıma dayanan ifadelerin, hayal dünyasının önünü açar.

Yapılan taramalar sonucunda Cenab Şahabeddin'in *Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzî, Zavallı Hasta, Likâ-yı Hazân, İnkisâr-ı Bâzîçe, Vâlidemin Sesi, Büyüik Vâlidemin Sesi, Yakazât-ı Leyliyye* isimli şiirlerinde ve *Hasta* isimli iki farklı eserinde hasta kadınları işlediği belirlenmiştir. Hastalık ile şiir arasındaki ilişki, doğa, aşk ve anne kavramları üzerinden işlenir. Aslında burada adı geçen şiirlerin çoğunda aynı anda hem doğa hem de aşk teması işlenir. Fakat inceleme kısmında şiirde görülen kavramın baskınlığı gözetilerek gruplandırma yapılmıştır. Doğa kavramı; ağaçlara, çiçeklere, bulutlara, mevsimlere, güneşe, aya dair betimlemelerle hastalığın insan yaşamındaki fiziksel ve ruhsal etkileri arasında kurulan bağ

üzerinden işlenir. Bu bağın duygusal yönünü ise aşk oluşturur. Ölme üzere olan kadının hastalığı, sevdiğine doyamadan dünyadan gidecek olmasının acısını ve çaresizliğini okura sürekli hatırlatır. Şairin hasta ve ölmek üzere olan annesini ve büyükannesini anlattığı şiirlerinde ise hastalık, metinlerdeki melankolik, hüznü ve umutsuz atmosferi pekiştirir. İsimleri sıralanan şiirlerin birçoğunda verem de dahil herhangi bir hastalık adı zikredilmemiştir. Bu nedenle şiirlerin çözümlemesi öncelikle hastalık kavramı üzerinden yapılacaktır. Fakat şiirlerdeki ifade veya çağrışımların bütüncül bir değerlendirilmesi yapıldığında vereme işaret ettikleri tespit edilirse vereme işaret eden göndermelerin hem metne katkıları hem de dönemin edebiyat anlayışıyla ilişkisi tartışılacaktır.

Doğa Odağında Hasta Kadınlar

Likā-yı Hazân adından anlaşılacağı üzere hastalık kavramını sonbahar üzerinden işler. Bu mevsimin özellikleri ile kişinin ruh hâli arasında bağlantı kurar. “Zemin dü çeşmi yaşarmış kadın gibi muğber, / Semâ dudakını bükmüş çocuk gibi mahzûn, / Bütün cihân sarışın bir melâhate makrûn / İdi; bu hüsn-i tabiat verirdi kalbe keder./ (Cenab Şahabeddin, 2015, s. 104) dizeleriyle başlayan şiir, “yaşarmış, muğber, mahzûn, keder” sözcükleriyle karamsarlığı hissettirir. Devamında gelen “Sirişk-i ye’sini yaprak gibi dökerdi gusûn, / Zemine ferş ederek bir setîre-i asfer; / Semâya bahşederek hastalıklı bir peyker” (s. 105) dizelerinde ise ağaçların yapraklarını dökmesi keder gözyaşlarını dökmesiyle açıklanır. Böylelikle ilk mısradaki iki gözü yaşlı kadın betimlemesi pekiştirilmiş olur. “Setîre-i asfer” her ne kadar yeri kaplayan sarı sonbahar yapraklarını betimlese de sonraki dizedeki “hastalıklı bir peyker” ifadesiyle birlikte değerlendirildiğinde hasta bir kadının solmuş, sararmış yüzüne de işaret ettiği fark edilir. “Tazallüm eyler idi gökte sarsar-ı nâlân” (s. 105) mısrasında ise atmosferin karamsarlığı soğuk rüzgârla tamamlanır. Bu mısradaki hastalık fikri ile ilişkilendirilebilecek bir tamlama vardır: “sarsar-ı nâlân”. Üst dizelerdeki hastalıklı ve sararıp solmuş yüz betimlemesi, rüzgarın imlitsiyeli değerlendirildiğinde hastanın soluk alıp vermekte yaşadığı güçlük akla gelebilir. Nitekim rüzgârın çıkardığı sesin inilti anlamına gelen “nâlân” sözcüğüyle verilmesi, hasta kişinin fiziksel olarak da ızdırıp içinde olduğunu düşündürür. “Bakıp terahhum ile rûy-ı arz-ı pür-jenge / Soluk dudağı, soluk gözleriyle bir duhter / Verirdi tesliye berg-i hazân-ı bi-rence” (s. 105) dizelerinde ise sonbahar betimlemeleri hasta bir kadının etrafında toplanır. Burada geçen “soluk, berg-i hazân-ı bi-rence” ifadeleri hastalığın kızdaki fiziksel belirtilerini betimlerken, onun “terahhum ile rûy-ı arz-ı pür-jenge” bakması yaşamı ve evreni algımlarken hissettiği bıkkınlığı,

ümitsizliği ve hüznü de gösterir. Böylece kızın hastalığı sonbaharın renkleriyle ve hüznüyle tamamlanır.

Verem; öksürük, nefes darlığı, göğüs ağrısı, hâlsizlik, çabuk yorulma, iştahsızlık, ateş, gece terlemesi gibi belirtilerle kendini belli eder. Ateş, çoğunlukla sabah düşüp gece yükselir (2019, para. 7-9). *Likâ-yı Hazân* şiirinde verem sözcüğü geçmez. Fakat hâlsizlik ve güçten düşmekle açıklanabilecek solgunluk, iniltiyi benzeyen rüzgâr sesi benzetmesiyle nefes alıp vermedeki güçlük arasında kurulan ilgi fakat en önemlisi veremin yarattığı karamsarlığın Servet-i Fünûn şiirinde kazandığı edebî nitelik, bu şiire dayalı hastalık tahminlerinde veremi ilk olarak hatırlanmasına neden olur.

Hasta isimli şiir “Dâima oldu, dâima efzûn / Âh, o illet ki yok henüz ilâci, / Âh o illet ki saçlarından uzun, / Âh, o illet ki hasretinden acı...” (s. 248) dizeleriyle başlar. Şairin bu dizelerde hastalığı illet sözcüğüyle adlandırdığı görülür. Ayrıca hastalığın çaresi olmaması, kişiye acı vermesi ve kronik hâle gelmesi gibi özellikleri sevgiliye duyulan özlemle birleştirilerek anlatılır. Sonraki dizelerde mevsimler ile sevgilinin hastalık nedeniyle büründüğü görünüm arasında ilgi kurulur. “Her yere bez-i ömr ederken yaz / Sende reng-i hayat azalmıştı; / Hüsnünün yâdigâr-ı şi’ri biraz / Yalnız saçlarında kalmıştı” (s. 248). Dizelerde bu sefer sonbahar manzaralarına değil yaz mevsiminin canlılığı ile sevgilinin solgunluğunun yarattığı zıtlığa odaklanılır. Hayat renginin azalması sevgilinin giderek gücünü kaybettiğine, solgun bir görünüm kazandığına işaret eder. Buna karşılık yaz, tabiatı uyandırmış, adeta her yere ömrü ve canlılık bahşetmiştir. Sevgilinin solgunlaşan yüzünde güzelliğine ve geçmiş günlerin canlılığına işaret eden tek yeri saçlarıdır. Şair sevgilinin saçlarını şu şekilde betimler: “Saçların bir gurûb eden kamerin / Solgun bir envâr-ı mevce-dârıydı; / Bir remâd-ı nazardı her nazarın, / Gözünün sanki sonbaharıydı...” (s. 248). Burada sonbaharın, doğadaki canlılığın bitmesine denk gelen zaman dilimi olması ile sevgilinin hastalığının giderek ağırlaşması arasında bir ilişki kurulmuştur. Sevgilinin bakışlarının “remâd-ı nazar”a dönmesi, saçlarının, güzelliğini hatırlatan tek unsur olarak kalsa bile, batmakta olan ayın solgun aydınlığına benzemesi aslında onun yaşasının da tükenmekte olduğunu ima eder. “Bakışın bir vedâ idi her dem / Berk-i rûhun sukûtu beklerdi; / Ruhlerin, leblerin yetime-i dem, / Dâima incelen çiçeklerdi...” (s. 248). Cenab Şahabeddin şiirin bu kısmında önceki dizelerde verilen hastalığın neden olduğu ayrılık fikrini pekiştirir. Kadının bakışlarıyla veda etmesi, ayrılığı dolayısıyla da ölümü yeniden hatırlatır. “Berk-i sukût” ifadesiyle, sonbahar mevsimini tamamlayan yağmurlu ve şimşeklerin çıktığı atmosfer kadının ruhu üzerinden anlatılır. Yanağının dudağının giderek

incelmesi ve “yetîme-i dem” tamlamasıyla nitelenmesi, yüzündeki solgunlukla birlikte nefesinin de yavaşlamaya başlamasına işaret eder. “İncelmek” sözcüğü de bu tükenmişlik hâlini destekler. Çiçek ise sonbaharda değil, yazın veya ilkbaharda açar. Çiçeğe benzetilen yanakların ve dudakların incelmesi sonbahar-ilkbahar / yaz karşıtlığı üzerinden ölümle yaşam arasında gidip gelen kadın imajını güçlendirir. Bu şiirde hastalık adı zikredilmediği gibi sevgilinin cinsiyetine yönelik bir ifade de yoktur. Fakat güzelliğinden dem vurulması, uzun saçlarını anlatmak için kullanılan “envâr-ı mevce-dâr” tamlaması, yanağının ve dudaklarının çiçekle nitelenmesi onun kadın olduğu ihtimalini kuvvetlendirir. Söz edilen hastalığın ise ilacının olmaması, giderek artması, kişiyi takatten düşürmesi ve nefes alıp verirken sıkıntı yaşatması yine veremi akla getirir. Bu şiirde doğa; sonbahar- ilkbahar / yaz karşıtlığı etrafında, ayın solgun ışıkları, çakan şimşekler ve çiçekler ifadeleri eşliğinde işlenmiştir. Doğa algısına eşlik eden, kadının öleceğinden duyulan korku, aynı zamanda ona duyulan özlemdir.

Cenab Şahabeddin'in *Hasta* ismiyle yazdığı ikinci bir şiiri ise tamamlanmamış şiirleri arasında değerlendirilir ve bazı kısımlarında bir önceki şiiriyle aynı dizeleri barındırır. Örneğin “Dâima oldu, dâima efvûn / Âh, o illet ki yok henüz ilâcı, / Âh o illet ki saçlarından uzun, / Âh, o illet ki hasretinden acı...” (s. 460) dizelerine bu şiirde de yer verilir, böylelikle bu şiirdeki hastalık da önceki şiirde anılan özelliklerle betimlenir. Sevgilinin saçlarını anlatmak için yine aynı ifadeler kullanılır. “Saçların bir gurûb eden kamerin / Solgun bir envâr-ı mevce-dârıydı; / Bir remâd-ı nazardı her nazarın, / Gözünün sanki sonbaharıydı...” (s. 460). Solgun nitelemesi tekrarlanmış olur. Bu eserde, bir önceki eserden farklı olarak sevgiliyle hastalık arasında daha fazla fiziksel özellik üzerinden ilişki kurulur. “Hüsni-i metbû'ana edince temâs / oldu dest-i verem de san'atkâr / Çeşmine verdi lem'a-i elmâs, / Rûyunu etti ma'kes-i gülzâr...” (s. 460) dizelerinde sevgilinin yakalandığı hastalığın verem olduğu görülür. Şair verem nedeniyle hastanın ateşinin çıkmasını, yanaklarının kızarmasını onun güzelliğiyle ilişkilendirir. Veremin sanatçı ruhlı, acı çeken, hassas insanların yakalandığı bir hastalık olarak görüldüğünden daha önce bahsedilmişti. Bu dizelerde sevgilinin yüzündeki pembelik ve parlaklığın nedeni, kadının güzelliğinden etkilenen veremin bir sanatçıya dönüşerek onun yüzüne canlılık vermesi olarak açıklanır. Böylece dolaylı yoldan da olsa verem ve sanat / sanatçı arasındaki ilişki anımsatılmış olur. Fakat şair bu canlılığın içinde yine de solgunluk ve güçsüzlükten vazgeçemez. “Fildişinden soluk, elin asabî / Şimdi vaz-ı duâdan âcizdi;” (s. 460) derken kadının solgun elleri dua etmek için gökyüzüne kalkacak gücü dahi kendinde bulamaz. Bir önceki şiirle benzerlik gösteren “Bakışın pür-vedâ idi her dem; / Berg-

i ömrün hazânı beklerdi. / Ellerin, gözlerin -yetme-i dem,- / Ne kadar nâzenin çiçeklerdi..." (s. 461) dizelerinde kadının ömrünün, sonbaharında olması ve tıpkı yaprak dökmeye hazırlanan ağaçlar gibi ölümü beklediği görülür. Sonbahar ilkbahar zıtlığı bu kez "nâzenin çiçekler" ifadesiyle sağlanır ve kadının geçmiş, sağlıklı günlerine de gönderme yapılır. Yine bir önceki şiirle aynı olan "Her yere bez-i ömr ederken yaz" (s. 461) dizesi kullanılarak da sonbaharın karşısına ilkbahar da eklenmiş olur. Ne var ki yazın bu canlılığı içinde sevgiliyi bekleyen yine ölümdür. "Aktı parmaklarından âb-ı şebâb; / Kalmadı ellerinde bûy-ı hayât; / her elin bir sahife şi'r-i türâb, / Dondu üstünde sanki dest-i memât!" (s. 461) Cenab Şahabeddin'in tamamlanmış şiirlerinden olan *Hasta*, tamamladığı fakat yayımlanmayan ilk *Hasta* şiirinden daha ayrıntılı betimlemelere ve zıtlıklara yer verir. Doğa yine sonbahar ve ilkbahar-yaz karşıtlığı etrafında kullanılır. Sonbaharda yapraklarını döken ağaçlarla kadının ölmek üzere olan hâli arasında ilişki kurulur. Yaz ve ilkbahar ise akıp giden gençliğini sembolize eder. İlkbahar sözcüğün çağrışımı ise "nâzenin çiçekler" ifadesiyle desteklenir.

Zavallı Hasta şiirinin değerlendirilmesine geçmeden önce şu hatırlatmanın yapılmasında fayda vardır. Bu şiirde hasta kişinin kadın mı erkek mi olduğuna işaret eden herhangi bir ifade veya gönderme bulunmaz. Fakat Cenab Şahabeddin'in bu başlık altında değerlendirilen diğer şiirlerinde hastalıkla ilişkili göndermeleri, kadını zarif, estetik, kırılgan ve tabiat unsurlarıyla betimleyen tavrı dikkate alındığında bu şiirdeki hastanın da kadın olabileceği varsayımından hareketle *Zavallı Hasta* şiirine bu çalışmada yer verilmesi uygun görülmüştür.

Eserin başlığından itibaren Cenab Şahabeddin eserdeki ana motifin hastalık olduğunu okuyucuya duyurur. Şiirdeki "Zavallı hasta yazın kendi kendine: 'Bu hava / Bu germî-i nefes-efrûz ömrümü, hayfâ!" (s. 100) dizelerindeki "germî-i nefes-efrûz" ifadesi hastanın nefesinin yakıcılığına işaret eder. "Hazân likâsını almıştı çehre-i zerd; / Dedi: 'Şu bād-ı harîfî eder beni ifnâ!" (s. 101) dizeleri hastanın çehresinin solgunluğuna, sarılığına işaret eder. Bu görüntü sonbahar mevsiminin tabiatta oluşturduğu sarı renkle de desteklenir. "Harîfî" sözcüğüyle sonbahara işaret edildiği gibi, onun rüzgarından bahsedilmesi hastanın soluk alıp verişleriyle de ilişkilendirilebilir. Böylelikle önceki dizelerde bahsi geçen hastanın soluk alıp verirken duyumsadığı sıcaklık hissiyatı da tamamlanmış olur. "Şitâ gelince dedi: 'Mutlaka şu berf-i sefid / Mezârımın olacaktır setire-i sâfî!" (s. 101) dizeleriyle sonbaharın ardından gelen kış mevsiminden bahsedildiği gibi, hastanın durumunun ağırlaştığı da ima edilir. "Bahâr fashî ile geldi hastaya bir ümîd;" (s. 101) dizesi, bahar mevsimiyle

yenilenen umutları hatırlatır. Ne var ki bu geçici bir iyiliktir. "Dirig!.. Aldanıyormuş: Bütün tuyûr-ı bahâr / Zavallı hastaya kazdı terânelerle mezâr!" (s. 101) dizeleri hastanın sonunu okuyucuya duyurmaktadır.

Zavallı Hasta şiirinde verem sözcüğü geçmez, fakat hastanın sarıya çalan yüz rengi, nefesinin sıcaklığı ve onu bekleyen ölüm bu hastalığın verem olduğunu düşünmemize neden olur. Üstelik ilkbahar mevsimi ve kuşlarla sembolize edilen geçici iyilik hâli, hastalığın seyirindeki düzelmeye de işaret eder. Bu şiirde metnin odağında hastalık bulunurken, mevsimler ve doğa onun tamamlayıcı unsurudurlar. Hastanın hararetinin yaz mevsimiyle anlatılması, sonbaharın fiziksel olarak solgunluğa, sarılığa, ruhsal olarak da çaresizliğe işaret etmesi, "şitâ", "berf-i sefid" ifadelerinin kışla ve ölümlle ilişkilendirilmesi, baharın ise hastanın bir an hastalıktan kurtulacağı umuduna kapılmasını sağlaması, yine bu mevsimin yarattığı algının "ümîd" ve "tuyûr-ı bahâr" ifadeleriyle desteklenmesi şiirdeki kuvvetli doğa izleğinin kanıtlarıdır. Akay (1998a), şiirdeki bahar hazân zıtlığının, kış ve sonbaharın birden fazla mısra da ifade edilmesine rağmen, baharın yarattığı ümidin tek mısra da tekrar edilmesinin şiire bütünlük ve ahenk kattığını söyler (s. 51). Böylelikle *Zavallı Hasta*, hastalığı mevsimlerin yarattığı zıtlık ve bu zıtlığın insan ruhundaki etkileri üzerinden ele alır. Ayrıca doğa başlığında incelenen şiirlerin tamamında Servet-i Fünûncular da görülen ortak tabiat algısı göze çarpar. Tabiatın yalnızca betimlemelerde kullanılacak estetik bir fon veya sınıllanacak mekân olma algısının yerini, şairin izlenimleri eşliğinde şekillenen çok yönlü bir mekân almıştır. Hasan Akay (1998b) da Servet-i Fünûn edebiyatının özelliklerini anlatırken onların tabiat algısına ayrı bir başlık altında değinir. Tabiatın sanatçı için hayâli bir âlem olmaktan çıkarak yaşanılan bir âleme dönüştüğünü ve sembolist bakış açısıyla tabiatın ruhu ve evrenin ruhu kavramlarının ortaya çıktığını söyler (s. 173). *Doğa Odağında Hasta Kadınlar* başlığında değerlendirilen şiirlerde ise tabiat, hastalığın ve aşkın verdiği acıyla yorumlanır.

Aşk Odağında Hasta Kadınlar

Cenab Şahabeddin'in aşk odağında hastalığı ve hasta kadınları işlediği şiirlerinde aşkın insan ruhunda yarattığı etkiler, ayrılık acısı ve kavuşamama vardır. Hastalık bazen aşkıları ayıran bir neden olarak bazen de ayrılığın bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Ama her iki durumda da hastalığın verdiği fiziksel ızdırap aşk acısıyla birleşir.

Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzî isimli şiir, bir erkekle kadının tanışıp aşık olmalarını, ardından kadının vereme yakalanarak ölmesini ve geride kalan sevgilisinin acısını anlatır. Eser, şairin hazırlanıp evden çıkmasıyla başlar. Tabiat da şairin keyifli

hâline eşlik eder. “Bülbülleri, gülleri şen ettim / Derken oturup kenâr-ı cûya / (...) / Birdenbire bir de âh ettim / Bir gonce-i nev-bahâr oturmuş / Bir dilber-i işvekâr oturmuş / Karşımda hazin hazin gülümser” (s. 29) dizelerinde şair aşık olacağı genç kızla karşılaşır. Eserin bundan sonraki bölümleri genç kızın güzelliğine ayrılmıştır. Bu betimlemelerde yine doğa unsurlarının kullanıldığı dikkati çeker. “Aylar dolaşdı behçetinden / Ârızları mihr ü mâh-ı gül-pûş / Güllebleri bir hezârı hâmûş / Envar doğardı çehresinden / Ezhâr düşerdi çehresinden” (s. 29) dizeleri bu betimlemelere örnek olarak verilebilir. Bu bölümlerde vurgulanan genç kızın güzelliği, canlılığı, yaşam enerjisi şiirin son bölümlerinde vereme yakalanıp güçten düşecek olmasının sonucunda ortaya çıkacak zıtlık açısından dikkate değerdir. Ne yazık ki kadınla erkek arasındaki mutlu aşk veremle gölgelenir. Şair, sevgilisinin verem olduğunu okuyucuya duyurmadan önce onun ölümünden duyduğu ızdırabı anlatır. “Gitti o dem-i bahâr gitti / Geldi haber-i mezâr-ı geldi / Bir leyle-i gam-nisâr geldi... / (...) / Ey aşk beni bu hâle koydun! / Sevdâ-zedeyi yedin de doydun! / (...) / Âşıklara iftirâk çoktur / Bî-dillere iştiyâk yoktur” (s. 32-33) dizelerinde şairin özlemi bir isyana dönüşürken, şiirin son bölümünde bu isyan hastalığa yönelir. “Bu dâ’-ı verem ne müdhiş illet / Bir gamla gece kederli devlet... / Ey derd çekil! Nedir bu kahrın / En a’zamısın belâ-yı dehrin” (s. 33) dizelerinde verem illet ve hastalık anlamına gelen “dâ’ ” sözcükleriyle anılır. Şair veremi yeryüzünün en büyük derdi olarak görür, keder ve gece sözcükleriyle bu tanımı pekiştirir. Kendisi ise çaresi olmayan bu dert karşısında acizdir. “Bir nemleye çok değil mi cevrin? / Sâbit misin? Âh yok mu devrin?” (s. 33) dizeleri hem şairin acizliğini hem de veremin tedavisi bir türlü bulunamayan bir hastalık olduğunu anlatır. Şiir, şairin sevgilisine kavuşmak için Tanrı’ya yakarışıyla sona erer. “Allah! Bana inâyet eyle / Bir öksüzünü himâyet eyle / Al canımı da nigârı buldur / Ukbâ boş ise benimle doldur” (s. 33). Hayli uzun bir şiir olan *Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzî*’de bir çift arasındaki aşkın gelişimi adım adım anlatılır. Genç kızın güzelliği, neşesi, canlılığı ve erkeğin kalbine uyandırdığı heyecan şiirin büyük bir kısmında dile getirilir. Şiirin girişindeki coşkuyu, kadının vereme yakalanıp ölmesiyle duyulan acı izler. Böylelikle şiirdeki aşk teması bu zıtlık üzerinden işlenir. Hem aşkın coşkulu günleri hem de kadının ölümü ardından duyulan acı verem teması etrafında gelişir. Mutlu günler, sağlığa işaret edenken acı günler veremin getirdiği gam ve kasaveti çağrıştırır.

İnkisâr-ı Bâzîçe isimli şiir, küçük bir kızın çocukluktan gençliğe geçişini, bir erkekle tanışıp duygularını keşfetmesini ardından yaşadığı kalp kırıklığıyla vereme yakalanıp vefat etmesini anlatır. Bu şiirde önceki eserin aksine hastalık, ayrılığın sonucunda ortaya çıkar. “Hayâtı sevgilisi infîâl edip, açtı / Onun serâçe-i şevkinde bir harâb-

âbâd!" (s. 120) dizeleriyle başlayan hayal kırıklığı "Açıldı kalbi için bir harâbe-i tenhâ" (s. 120) dizeleriyle artar. Şair kadının hayal kırıklığını derinleştirmek için "harâbe", "hazîn" sözcüklerinin çağrışımlarından faydalanır. Kadının "Bu derde istedi vermek o kızcağız pâyân: / Bir ibtisâm-ı tevekkül dudağı üstünde / Küşâde eyledi bir fecr-i kâzib-i nisyân!" (s. 120) dizeleriyle kalp kırıklığının acısını unutmaya, ayrılığı kabullenmeye çalıştığını görürüz. Fakat bastırmaya çalıştığı duyguları hastalık olarak kendisine dönecektir. Şiirin "Dururdu muntazır enzârî gizli bir derde; / Bu tesliyet, bu nümâyîş, bu zâhiri nisyân / Ederdi bir marazı gizli gizli perverde!.." (s. 121) dizelerinde, kadının "maraz" sözcüğüyle verilen hastalığa yakalanma nedeni anlatılır. Acımın, kederin, unutamamanın gölgesinde serpilip gelişen bu hastalık Çıkla'nın "aşk veremi" (s. 190) diye adlandırdığı hastalıktır. Nitekim kaçınılmaz son gerçekleşir. "Gurûba yaklaşan eyyâm-ı nevbahâr gibi / O neş'eli sarışın kızcağız sararmış iken" (s. 121) dizelerinde önceki pek çok şiirde olduğu gibi ilkbaharın bitmesi ve kızın yüzünün sararması arasında bağlantı kurulur. "O mübtesim başı altındaki ipek yastık / Dökerti cebhe-i bitâbına soluk yaşlar: / O yastığın o uçuk rengi derdi: 'Vâh..yazık!'" (s. 121) ifadelerinde kızın hem yüzü hem de yastığın rengi soluktur. Bu tekrar aslında kızın solgunluğunu vurgular. Şiirin, "Dokundu bir gece efsürde bir dudak serine: / yavaş yavaş çekilip şu'le-i nizâr-ı hayat / Memâtın indi o muzlim cenâhı bisterine!" (s. 121) kısmında "efsürde bir dudak", "şu'le-i nizâr-ı hayat" ifadeleriyle önceki kısımdaki solgunluk ve güçsüzlük görüntüsü sürdürülür. Böylelikle verem sözcüğünün yer almadığı şiirde yine onun fiziksel belirtilerinden yola çıkılarak hastalık sezdirilir. Bu şiirde veremin en kuvvetli tamamlayıcısı aşktır. Öyle ki verem aşkın sonucudur. Böylelikle güçlü duyguların etkisiyle insanları pençesine düşüren ve onları soldurarak öldüren, hatta insanların ölümüne yaklaştıkça büründüğü solgun, zayıf, güçsüz görünüme sanatkârane bir anlam yükleyen verem, dönemin anlayışına paralel biçimde işlenmiş olur.

Yakazât-ı Leyliyye Cenab Şahabeddin'in müzikalite ve ahenk bakımından tipik eserlerindedir. Bu şiirde hem biçim hem de içerik açısından görülen müzikaliteye eşlik eden hasta bir kadın vardır. Önce, "ihûzâ-ı pest", "nâzenîn bir ses", "figân-ı tîz-heves" tamlamalarıyla gecenin derinliklerinden gelen piyano sesi kalın ve ince ses zıtlığıyla betimlenir. Şiirin ilerleyen kısımlarında bu zıtlığın yalnızca piyanonun sesine işaret etmediği görülür. "Sonra tedricen alçalıp solarak / O kadar pest olur ki öksürerek / Zannedersin tebâh olup gidecek.." (s. 192) dizelerinde kadının nefes alışlarının yavaşlaması, ardından öksürük krizine girmesi ve bu durumun gücünü ne denli tükettiği anlatılır. "Sonra baygın, kesik sükût eyler; / Mûsikî-i sükûtu okşayacak / Bir enîn-i hafî kalır ancak.." (s. 192) ifadelerinde

ise kadın geçirdiği öksürük krizinin ardından yorgun düşer. Gizli inilti onun belli belirsiz aldığı nefesi çağrıştırır. Bunun için “enîn” sözcüğünün kullanılması ise kadının yaşadığı fiziksel ve ruhsal ızdırabı akla getirir. Şiirin son bölümünde yer alan “Gâh mestâne bir şetâretle / Bâd-ı pür-gûyu eyliyor taklid / Uçuyor cevve pür-hayâl ü ümîd.. / Gâh bir muşşiyâne hâletle / İnliyor muntazır, zebûn u harâb; / Oluyor can-be-leb tuyûra cevâb...” (s. 192) mısralarında “mestâne” ve “muşşiyâne”, “pür-hayâl ü ümîd” ve “zebûn u harâb” zıtlıklarıyla veremin yarattığı çaresizlik hissettirilir. Ayrıca hülyalı ve ümitli hâlin ardından gelen harab olmuşluk, hastalık esnasındaki geçici iyilik hissini ardından gelen kaçınılmaz sona işaret eder. İnleyen, canı dudağında kuşlar ifadeleri ölmek üzere olan kadını çağrıştırır. Şiirde verem sözcüğü geçmemekle birlikte şair veremin kişinin nefes alış verişinde yarattığı düzensizliği müzik terimlerinden, piyano seslerinin betimlemelerinden yola çıkarak anlatır. Ayrıca öksürük krizleri, piyanonun “hazan hevâsıyla” (s. 190) çalınması da hastalık çağrışımlarını güçlendirir. Bu şiirdeki aşk teması *Bir Verem Kızın Hasbîhâli yahud Yâd-ı Mâzi ve İnkisâr-ı Bâziçe* şiirlerindeki kadar net değildir. Şiir, gecenin derinliklerinden gelen piyano sesini “Gel bu akşam da ser-be-ser güzelim, / İhtizâzât-ı leyli dinleyelim:” (s. 190) diyerek dinlemeye başlayan bir çiftle başlar. Fakat piyanoyu çalan kadın sevgilisinden ayrıldığı için vereme mi yakalanmıştır, yoksa yalnızca piyano seslerinin artması, azalması veya tereddütlü olmalarıyla veremli hasta arasında ilişki mi kurulmuştur? Şiirdeki bu soruların yanıtları belirsizdir. Aslında bu soruların yanıtları okurun çağrışımları, ruh hâli ölçüsünde şekillenecektir. Bu eserde aşk baskın bir tema olmaktan çok müzikle birleşen bir fona dönüşür. Fakat müzikteki hüznün, inleyişler, iniş çıkışlar ve bunu dinleyen çiftin varlığı şiirdeki hastalık ve aşk temalarını aynı eksende buluşturur. Bu şiirde ve bu başlık altında incelenen diğer şiirlerde verem aşkın, ayrılığın, terk edilmenin nedeni veya sonucu olarak ortaya çıkabilir. Bu nedenle de aşk veremi olarak anılır. Çünkü veremin fiziksel belirtileri aşk acısının verdiği ruhsal ızdırapla bütünleşir. Böylelikle hasta aşkın duygulu, umutsuz ve güçsüz bir ruh hâliyle betimlenir, tükenerek ve inilti içinde ölür.

Anne Odağında Hasta Kadınlar

Cenab Şahabeddin, *Vâlidemin Sesi* ve *Büyük Vâlidemin Sesi* isimli iki şiirinde hastalık fikrini annesi ile büyükannesinin sesleri etrafında geliştirir. Çünkü her ikisinin de sesleri hastalık nedeniyle, güçsüz, ürkek ve yer yer inilti doludur. Bu şiirlerde hastalık fikri önceki şiirlerdeki kadar belirgin değildir, hastalık şiirdeki derin duygular olarak değil de şiirin hüznünlü atmosferini tamamlayan, annenin ve

büyükannenin içinde bulunduğu durumlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Vâlidemin Sesi şiiri, şairin, annesiyle ilgili izlenimlerini ve hislerini anlatmasıyla başlar. Cenab Şahabeddin, “Nedir bu ses ki eder dâimâ serimde duâ, / Ki leyle-i gam içinde eder küşâde bana / Bir âşiyân-ı tesellî, bir âşiyân-ı seher?” (s. 137) sözleriyle annesinin sesini betimler. Fakat bu betimleme, sesin kulağa nasıl geldiğinden çok şaire hissettirdikleriyle alakalıdır. Annesi, “leyle-i gam içinde” onun için bir teselli yuvasıdır. Annesinin sesi “Nedir bu ses ki sarar kalbe lifâfe-i ter” (s. 137) dizesiyle şairin yaralı kalbini onarır. Bu ses, aynı zamanda “Benim.. Benim dil-i nevmîdimin meded-residir” (s. 137) mısrasıyla şaire ümitsizliğe dayanma gücü verir. Eserin son dizesinde annesinin hasta olduğunu söyler. “Ki hasta vâlidemin girye-nâk olan sesidir!” (s. 137). Bu hastalığın ne olduğunu veya hangi belirtilerin görüldüğünü bilemeyiz. Fakat dönemin karamsar dünya görüşü, hastalık fikriyle birlikte şiirde yer alan “gam, hüzn, nevmîd, girye-nâk” kelimeleriyle pekiştirilir. Bu kasvet içerisinde şairin yüreğini ferahlatan tek şey ise annesinin sesidir. Ne var ki o da hasta bir insana aittir. Bu şiirde hastalığın kadın üzerinde yarattığı fiziksel ve ruhsal etkilerden çok, dönemin melankolik ruh hâli içerisinde temsil edildiğini ve bu ruh hâlini pekiştirmekte kullanıldığını görürüz. .

Büyük Vâlidemin Sesi isimli şiir, ses ile hastalık arasında kurulan ilişkiyi yukarıdaki şiire göre daha açık ifade eder. Bu eserde hastalık sadece sesi tanımlayan bir sıfat değil, hayatın sonlanışına da işaret eden bir özellik olur. Şair sesi “Bu ses ki inliyor altında bir uzun asrın?” (s. 137) dizesiyle tanımlarken inlemek sözcüğü sesin sahibinin hastalığına işaret eder. Dizelerin devamındaki “Bu ses ki sem’ime eyler, harâb bir kasrın / Suhûr-ı sâkitesinden, fekâheler ityân” (s. 137) ifadelerinde de büyükannenin ileri yaşıyla, kasrın haraplığı arasında ilişki kurulur. “Bu savt-ı çeşme-i efsürde, savt-ı ra’şe-künân” (s. 137) dizesindeki solgun anlamına gelen “efsürde” sözcüğü hastalık fikriyle örtüşür. Fakat hasta büyükannenin sesiyle ilgili ayrıntılı çağrışımlar şiirin sonundaki şu bölümde: “Sadâ-yı hasta, sadâ-yı ramak, sadâ-yı dü-tâ / Ki elvedâ-ı hayâtı eder, duru terfil? / Bu ses ki lâyük olur dense: Elvedâ-ı sadâ?” (s. 138). Büyükanne “sadâ-yı ramak” ifadesinde görüldüğü gibi neredeyse son nefesini vermektedir. İki kat, kambur anlamlarına gelen “dü-tâ” sözcüğü, yaşlı kadının iki büküm olmuş görüntüsüne işaret ettiği gibi, hastanın sesinin güçsüz biçimde, zorlukla çıktığını da ima eder. Nitekim o ses artık bir elveda sesine benzemektedir: “Bu ses ki lâyük olur dense: Elvedâ-ı sadâ?” (s. 138). Kadın adeta bu dünyadan ayrılmaya hazırlanmaktadır. Sesin büyükannenin boğazından güçlükle çıkışı ile müzik aletinin kırık telleri arasında bağlantı kurulur. “Bu lahn-ı târ-ı şikeste, bu savt-ı

habl-i alif" (s. 138) mısrasında kırık tellerin çıkardığı tereddütlü, düzensiz sesler, hasta kişinin boğazındaki ses tellerinin sessizliği ile bir arada verilir. Böylelikle şairin büyükannesinin aslında hastalık nedeniyle konuşmakta güçlük çektiği, bu güçlüğü yer yer titrek seslerle, yer yer de sessizlikle kendini belli ettiği ifade edilir. Bu şiirdeki hastalık algısı büyükannenin sesiyle ilgili özellikler etrafında işlenir. *Vâlidemin Sesi* şiirinin aksine bu eserde şairin izlenimlerinden veya duygularından çok hasta kadının sesinin tezatlar ve çağrışımlar aracılığıyla betimlenmesi vardır. Ses ve sessizlik tezadı şiirin ana eksenini oluşturur. Şiirin neredeyse her bölümünde geçen sessizlik, ses çıkarmayan anlamına gelen kelimeler çoğunlukla görme duygusuyla algılanabilecek özellikleri taşır, böylelikle duyular arası aktarım yapılır. "Savt-ı çeşme-i efsürde", "savt-ı ra'şe-künân", "suhûr-ı sâkîte" tamlamaları buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca sesle ilgili çağrışımları desteklemek için "Bu ses ki sem'ime eyler", "sımâh-ı cân" gibi ifadelere de yer verilir. Bu eserde hastalık kavramı öne çıkmaz, görsel ve işitsel unsurlarla örülmüş çağrışımların içinde sesin özelliklerinden biri olarak yer alır.

SONUÇ

Servet-i Fünûn'un Şiir Anlayışı Bağlamında Cenab Şahabeddin'in Şiirlerindeki Hasta Kadınlar isimli bu çalışmada şairin şiirlerindeki hastalık kavramının, kadınlar üzerinden dönemin ve sanatçının şiir anlayışıyla ilişkisi sorgulanmıştır. Bu kavramın özellikle doğa, aşk ve anne temalarıyla bağlantılı biçimde işlendiği tespit edilmiştir. İncelenen *Bir Verem Kızın Hasbühâli yahud Yâd-ı Mâzî*, *Zavallı Hasta*, *Likâ-yı Hazân*, *İnkisâr-ı Bâziçe*, *Vâlidemin Sesi*, *Büyük Vâlidemin Sesi*, *Yakazât-ı Leyliyye*, *Hasta* isimli şiirlerinin birçoğunda aşk ve doğa temalarının iç içe geçtiği görülür. Doğa başlığında öne çıkan mevsimlerin özellikleri ile sağlıklı ve hasta insanın görüntüsü ve ruh hâli arasında bağlantı kurulur. Yaz ve ilkbahar mevsimlerinin tabiatta yarattığı, canlılık, güneş ışıklarının enerjisi, çiçeklerin açması, kuşların ötmesi sonbahar ve kışla birlikte yerini kara, yapraklarını dökmüş ağaçlara ve sararmış manzaralara bırakır. Bu zıtlıkta Servet-i Fünûn Dönemi'nin şiir anlayışını oluşturan ve romantik etkilerden ilham alan insan ruhu ile tabiat arasında bağ kurulması hadisesi vardır. Cenab Şahabeddin buna bir de hastalığın ruhta ve bedene yarattığı tahribatı ekler. Döngüsel bir seyir izleyen mevsimler aracılığıyla sağlıklı insanın hastalığa yakalanması sonucunda hissettiği çaresizlik ve kötümserlik anlatılır. İlkbaharın ve yazın canlılığı genç kadınların enerjisi ve güzelliğiyle sembolize edilirken, ağaçların kuruyup yapraklarını dökmesi, karnın altında doğanın görünmez olması hastalığın kişiye verdiği solgun görünüm ve güçsüzlükle ilişkilendirilir. Ayrıca mevsimlerin birbirini takip eden

döngüsü zaman zaman hastalara gelen geçici iyilik veya rahatlama hâliyle de temsil edilir. Fakat şiirin sonunda hastanın kaçınılmaz sonu ölümdür. Onun ölümüne bazen çiçekler, bazen kuşlar şairle birlikte isyan eder. Aşkın baskın tema olduğu eserlerde hastalık, çiftlerden birinin -genellikle kadının- ölümüyle ya aşıkların ayrılmasına neden olur ya da aşkına karşılık bulamayan veya herhangi bir nedenle sevgilisinden ayrı düşmüş kadın hastalığa yakalanır. Bu noktada “aşk veremi” ifadesinin 19. yüzyılı tanımlarken kullanılan anahtar kavramlardan biri olduğunu hatırlamak gerekir. *Vâlidemin Sesi, Büyük Vâlidemin Sesi* şiirlerinin dışında kalan yedi şiirde konu edilen hastalığın verem olduğu tespit edilmiştir. Hastalığın adı bazen açıkça zikredilmiş, çoğunlukla da hastalığa fiziksel belirtiler aracılığıyla işaret edilmiştir. Neredeyse her şiirde yer alan bu belirtiler solgun görüntü, hararet, güçsüzlük, nefes alıp vermekte zorlanma ve öksürüktür. Şiirlerde hastalığın kendisi ve belirtileri “illet, derd, alfil, maraz, efsürde, tebâh olmak, germ, soluk, öksürük, bitâb” sözcükleriyle ifade edilir. Bu hastalığın aşkla ilişkilendirilmesinin temelinde ise 19. yüzyılda insanların aşk acısını veremin nedenlerinden biri olarak görmeleri yatar. İşte bu nedenle de “aşk veremi” diye bilinen ve veremin ruhsal boyutuna işaret eden bir tabir kullanılır. Cenab Şahabeddin'in şiirlerindeki kadınlar da veremin fiziksel belirtilerini taşımalarına rağmen aşk vereminden muzdariptirler. Hastalığın içinde büyüdüğü karamsar atmosfer ve aşkla olan ilişkisi ise “keder, gam, leyl, girye, harâb, nevmîd, zebûn, enîn, nâlân, inilti, hazîn, hüzn” sözcükleriyle verilir. Yani, Cenab Şahabeddin'in şiiri aynı zamanda kendine özgü, işlediği temaları ve duyguları çağrışımlar aracılığıyla güçlendirecek bir söz varlığı da oluşturur. Ayrıca şiirlerde geçen “enîn-i hafî”, “leyle-i gam-nisâr”, “sarsar-ı nâlân” gibi tamlamalar da sözcüklerin görme, işitme, dokunma duyularını çağrıstran özelliklerin bir arada kullanılarak alışmamış bağdaştırmalar yapıldığını gösterir. Cenab Şahabeddin hastalığı işlerken hem kelimelerin müzikal değerlerinden, hem anlamlarından hem de çeşitli kelimelerin bir araya gelerek yarattığı soyut, telkine dayanan, kapalı çağrışımlardan yararlanır. Bu nedenle hastalık, onun şiirlerinde sadece tema olarak kalan bir düşünce biçimi değildir. Aynı zamanda üslubu da şekillendirir, şiirin içeriği ve biçimle kurduğu derin bağlardan dolayı kavrama dönüşür.

KAYNAKÇA

- Akay, H. (1998a). *Cenab Şahabeddin'in şiirleri üzerinde stilistik bir araştırma*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akay, H. (1998b). *Servet-i Fünûn şiir estetiği*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akay, H. (2015). *Cenab Şahabeddin*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Bulduker, G. (2011). Tevfik Fikret ve Cenab Şahabettin'in şiirlerinde "aşk ve tabiat" anlayışı. *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1), 376-387.
- Cenab Şahabeddin. (2015). *Bütün şiirleri*. M. Kaplan, İ. Enginün, B. Emil, N. Birinci ve A. Uçman (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çıkla, S. (2016). *Edebiyat ve hastalık*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). Cenab Şahabettin. İ. Parlatır (Ed.), *Servet-i Fünûn edebiyatı* (103-206). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, B. (1996). Edebiyatımızda marazilik. *Prof. Dr. Umay Günay armağanı* 13-20 (Ö. Çobanoğlu ve M. Özarslan, Ed.). Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Özcan, T. (2006). Cenab Şahabettin'in şiirlerinde şiir-kadın imgesi. *Türk Dili Dergisi*. 20 (115), 30-38.
- Sontag, S. (2020). *Metafor olarak hastalık Aids ve metaforları*. (O. Akınhay Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Tüberküloz Hastalığının Belirtileri Nelerdir* (2019). <https://www.sagligim.gov.tr/tuberkuloz/90-t%C3%BCberk%C3%BCloz-verem-hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-belirtileri-nelerdir.html> (Erişim tarihi: 14.04.2021).
- Yücel, T. (1981). Fransız coşumculuğu. *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*. 349, 59-67.